

ЧЕСНОТА ЕГОЇЗМУ

Інші книжки Айн Ренд українською

Ми, живі

Гімн

Джерело

Атлант розправив плечі

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](http://nashformat.ua)

АЙН РЕНД

ЧЕСНОТА ЕГОЇЗМУ

*З додатковими статтями
Натаніеля Брендена*

*Переклала з англійської
Євгенія Наумук*

«Наш Формат» · Київ · 2024

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	7
1 Етика об'єктивізму	14
2 Психічне здоров'я проти містицизму і самопожертви	47
3 Етика надзвичайних ситуацій	57
4 «Конфлікти» людських інтересів	67
5 Хіба не кожен — егоїст?	77
6 Психологія насолоди	83
7 Хіба життя не вимагає компромісу?	93
8 Як вести раціональне життя в нерациональному суспільстві?	97
9 Культ моральної сірості	103
10 Колективістська етика	110
11 Творці монументів	118
12 Права людини	128
13 Колективні «права»	140
14 Природа держави	148
15 Фінансування держави у вільному суспільстві	160
16 Божественне право на стагнацію	167
17 Расизм	175
18 Фальшивий індивідуалізм	188
19 Аргумент від шантажу	193
<i>Примітки</i>	201

Вступ

Назва цієї книжки може викликати запитання, яке я деколи чую: «Чому ви позначаєте словом “егоїзм” добродесні риси характеру, тоді як у багатьох людей воно викликає ворожість, бо означає для них зовсім не те, що для вас?».

На це я відповім: із тих самих причин, які змушують вас боятися цього слова.

Є й ті, хто не поставить такого запитання, відчуючи приховане за ним моральне боягузтво. Однак вони не можуть досягнути моєї істинної причини чи виявити глибоку моральну проблему, яку це запитання зачіпає. Саме їм я й відповім чіткіше.

Це не питання термінології чи довільного вибору. Значення, у якому найчастіше використовують слово «егоїзм», не просто неправильне — воно демонструє нищівну інтелектуальну «комплексну угоду», яка більше, ніж будь-який інший фактор, відповідає за кайдани на моральному розвитку людства.

У популярному вжитку «егоїзм» — синонім зла. Він викликає в уяві образ кровожерного звіра, що нікого не жаліє

на шляху до своїх цілей і прагне лише задоволення миттєвих бездумних примх.

Однак точне значення слова «егоїзм» і його визначення — це все ж *турбота про власні інтереси*.

Це поняття *не містить* моральної оцінки, воно не визнає турботу про свої інтереси як щось погане чи добре й не пояснює, які ж вони — істинні інтереси людини. Відповісти на ці запитання — завдання етики.

Етика альтруїзму створила у відповідь образ звіра, щоб люди прийняли два негуманні принципи: а) будь-яка турбота про свої інтереси, хай які вони є, — це погано; б) звір *справді* діє у власних інтересах (проте альтруїзм наказує відмовитися від цього заради ближніх).

Щоб побачити природу альтруїзму, його наслідки й масштаб моральної розбещеності, до якої він призводить, раджу прочитати книжку «Атлант розправив плечі» або заголовки будь-яких сучасних видань. Зараз же нас найбільше цікавить те, що на альтруїзмі *усталено* базується етична теорія.

Є два моральні питання, які альтруїзм зліплює до купи: 1) що таке цінності? 2) хто має здобувати вигоду від цінностей? Альтруїзм підмінює перше на друге, уникаючи потреби визначати кодекс моральних цінностей, й у такий спосіб залишає людину без моральних настанов.

Альтруїзм проголошує, що будь-яка дія, зроблена на благо інших, — добре, а будь-що, зроблене задля себе, — погано. Так єдиним мірилом моральної цінності виступає *набувач вигоди* від отієї дії, і поки це хтось інший, окрім вас самих, можна робити що завгодно.

Звідси жажлива аморальність, хронічна несправедливість, гротескні подвійні стандарти, нерозв'язані конфлікти та суперечності, що характеризували людські взаємини, супроводжувані всіма формами етики альтруїзму протягом історії.

Порозмірковуюйте над непристойністю, що її видають за сучасні моральні судження. Промисловець, який заробляє статки, і злодій, що грабує банк, — однаково аморальні, адже обое «егоїстично» прагнуть збагачення. Юнака, який відмовляється від кар'єри, щоб підтримувати своїх батьків, і ніколи не здобуває нічого більшого, аніж місце продавця в бакалійній крамниці, вважають більш чеснотливим, ніж молодого чоловіка, який у запеклій боротьбі реалізує власні амбіції. Диктатора розцінюють як доброчесного, бо немислимі звірства він чинив «задля блага людей», а не для себе.

Поспостерігайте, що робить із людським життям цей моральний критерій вигодонабувачів. Передусім людина за своює: мораль — її ворог; вона нічого не дає, тільки забирає; від неї варто очікувати лише втрат, болю й сірого виснажливого мороку непосильного обов'язку. Можна сподіватися, що інші деколи жертвуватимуть собою заради тебе, поки ти неохоче робитимеш те саме заради них, проте зрозуміло: такі стосунки лише викличуть взаємне невдоволення, а не втіху. Дотримання цінностей, по суті, буде схоже на обмін небажаними й невибраними різдвяними подарунками, які ні той, ні інший не могли морально самі собі дозволити купити. За винятком хіба тих випадків, коли вдається здійснити акт самопожертви, людина не є морально значущою: мораль не сприяє пізнанню й не є путівником у критичних життєвих ситуаціях. Це лише особисте, приватне, «егоїстичне» життя, і воно вважається поганим або в кращому разі *аморальним*.

Природа не передбачила автоматичної форми виживання для людини. Виживати їй доводиться самотужки. Тому вчення, яке вважає злом людські інтереси, проголошує злом і саме бажання жити. Немає гіршої доктрини, ніж ця.

Однак саме в цьому й полягає суть альтруїзму, прихована у прикладах на кшталт ототожнення промисловця

та злочинця. Є фундаментальна етична різниця між тими, хто вбачає свою вигоду у виробництві, і тими, хто бачить її в грабунку. Біда грабіжника *не в тому*, що він дбає про свої інтереси, а в тому, *які саме* його інтереси; *не в тому*, що він дотримується своїх цінностей, а в тому, *які саме* його цінності; *не в тому*, що він хоче жити, а в тому, що жити він хоче на рівні недолюдини (перегляньте лекцію «Етика об'єктивізму» у статті 1).

Якщо моє бачення «егоїзму» справді не збігається з традиційним, тоді *це* одне з найгірших звинувачень проти альтруїзму. Це означає, що альтруїзм *не допускає концепції* самодостатньої, сповненої гідності людини, яка сама забезпечує своє виживання й не жертвує ні собою, ні іншими. Це означає, що альтруїзм не допускає іншого погляду на людей, окрім як на жертвних тварин і тих, хто на них наживається, жертв і паразитів. Не допускає концепції доброзичливого людського співіснування. Не допускає *справедливості*.

Якщо вам цікаво, мотиви, що стоять за огидною сумішшю цинізму та провини, з якими постійно живе більшість людей, такі: цинізм — бо вони і не практикують, і не приймають моралі альтруїзму; провина — бо вони нездатні відкинути його. Щоб повстати проти настільки нищівного зла, потрібно повстати проти його основної передумови. Щоб спокутувати провину перед людиною та мораллю, треба спокутувати провину перед поняттям «*егоїзм*».

Перший крок до ствердження *права людини на добросовісне існування* — визнати її потребу в моральному кодексі, щоб керувати своїм життям і реалізацією в ньому.

Щоб коротко ознайомитися з природою та доказами раціональної моралі, перегляньте мою лекцію «Етика об'єктивізму», викладену далі. Причини людської потреби в моральному кодексі допоможуть вам зрозуміти, що мета

моралі — визначити справжні цінності й інтереси, що *турбота про власні інтереси* — це суть добродісного існування, і що сама людина має бути *набувачем вигоди від своїх добрих вчинків*.

Оскільки потрібно набути всіх цінностей та/або зберігати їх самостійно, будь-який розрив між тим, хто діє, і тим, хто дістає від цього вигоду, зумовлює несправедливість — жертовність одних людей заради інших, тих, хто щось робить, заради тих, хто не робить нічого, добродісних заради аморальних. Ніщо не може виправдати такого розриву, і нікому це ще не вдалося.

Вибір набувача вигоди від моральних цінностей — лише підготовче або ж вступне питання в галузі моралі. Це не її заміник і не критерій морального оцінювання, як пропонує альтруїзм. І це *не основа* моралі: вибір має базуватися на фундаментальних засадах моралі й підтверджуватися ними.

Етика об'єктивізму стверджує: діяч завжди має бути набувачем вигоди від своїх дій і діяти задля власного *раціонального* інтересу. Але право так чинити впливає з його людської природи й функції моральних цінностей у житті, а отже, його можна застосовувати *лише* в умовах раціонального, об'єктивно викладеного й затвердженого кодексу моральних принципів, що окреслюють і визначають істинні інтереси. Це не дозвіл «робити як йому заманеться». Це право не застосовується до альтруїстичного образу «егоїстичної» звірюки й не поширюється на тих, хто керується ірраціональними емоціями, почуттями, потребами, бажаннями чи примхами.

Це пересторога щодо «егоїстів Ніцше», які дійсно є породженням моралі альтруїзму й демонструють зворотний бік цієї медалі: вони вірять, що будь-яка дія, хай якою вона є, — добра, якщо вчинена задля власної вигоди. Задоволення ірраціональних бажань — чужих чи власних — також

не є критерієм моральної цінності. Мораль — не чемпіонат примх. (Перегляньте статті містера Брендена «Фальшивий індивідуалізм» і «Хіба не кожен — егоїст?».)

Подібної помилки припускаються ті, хто заявляє: оскільки людина має послуговуватися власними незалежними судженнями, будь-який її вчинок добродісний, якщо це її вибір. Власне незалежне судження — це *засіб* вибору дій, а не моральний критерій чи підтвердження. Лише посилення на доказовий принцип може підтвердити ваш вибір.

Людина не може вижити в який завгодно спосіб — вона мусить виявити й застосувати принципи, потрібні для виживання. Так само її інтереси не можна визначити за сліпими бажаннями чи нерозважними забаганками — для цього потрібні тільки раціональні засади. Ось чому об'єктивістська етика — мораль власних *раціональних* інтересів, або ж *раціонального егоїзму*.

Оскільки егоїзм — це «турбота про власні інтереси», етика об'єктивізму використовує цю концепцію саме в такому, чистому значенні. Це не та концепція, яку можна віддати на поталу ворогам людства або ж необачним хибам, викривленням, упередженням, страхам неосвічених та ірраціональних. Напад на «егоїзм» — це напад на людське почуття власної гідності; втратити одне означає втратити й інше.

А тепер щодо змісту книжки. За винятком лекції з етики, це збірка есеїв, опублікованих в Objectivist Newsletter — щомісячному часописі з ідеями, які я писала й редагувала разом із Натаніелем Бренденом. Newsletter розповідає про застосування філософії об'єктивізму в питаннях і проблемах сучасної культури, а саме на проміжному рівні занепокоєння — між філософськими абстракціями та журналістською конкретикою про повсякденне існування. Мета журналу — стати стабільною філософською системою координат для читачів.

Вступ

Ця збірка — не системне обговорення етики, а серія есеїв на ті етичні теми, що потребували класифікації в сучасному контексті, або з якими виникає найбільше плутанини через вплив альтруїзму. Ви можете помітити, що деякі з них мають назву у формі запитання. Вони від нашого «відділу інтелектуальної амуніції» і є відповідями на запитання наших читачів.

Айн Ренд

Нью-Йорк, вересень 1964 року

P. S.: Натаніель Бренден більше не асоціюється зі мною, з моєю філософією чи виданням Objectivist (раніше — Objectivist Newsletter).

Айн Ренд

Нью-Йорк, листопад 1970 року

ЕТИКА ОБ'ЄКТИВІЗМУ

Оскільки збираюся говорити про етику об'єктивізму, розпочну із цитати Джона Голта з роману «Атлант розправив плечі», який є найкращим представником цієї філософії:

Упродовж століть лиха і катастроф, до яких призвів ваш кодекс моралі, ви кричали, що цей кодекс порушено і що катастрофи — це покарання за недотримання його, що люди виявилися надто слабкі й занадто егоїстичні, щоб пролити всю необхідну кров. Ви прокляли людину, прокляли існування, прокляли цю землю, але жодного разу не засумнівалися у своєму кодексі. [...] Тим часом ви волали, що ваш кодекс — втілення шляхетності, просто людська природа недостатньо досконала для того, щоб його практикувати. І ніхто не запитував: досконала? Згідно з якими критеріями?

Ви хотіли знати, яким же насправді є Джон Голт. Я — людина, яка ставить запитання.

Так, зараз триває доба занепаду моралі. [...] Ваш кодекс моралі сягнув кульмінації, дістався глухого кута наприкінці

свого шляху. І якщо ви бажаєте жити далі, вам слід не *повертатися* до моральності — ви ніколи її не знали, — а *знайти* її, *виявити*¹.

Що таке мораль (або ж етика)? Це кодекс цінностей, який керує діями й виборами людини — тими, які визначають мету та перебіг її життя. Етика як наука виявляє і визначає цей кодекс.

Перш ніж спробувати визначити, оцінити чи прийняти будь-який етичний комплекс, варто відповісти на запитання: *навіщо* людині потрібен кодекс цінностей?

Дозвольте мені наголосити на цьому. Початкове запитання — не «Який саме кодекс цінностей має прийняти людина?», а «Чи потрібні цінності людині взагалі й чому?».

Концепція *цінності*, «добра і зла» довільної людської вигадки, не пов'язана із жодним фактом реальності, не походить від нього й не підтримується ним? Чи вона базується на *метафізичному* факті, на незмінній умові існування людини? (Я використовую слово «метафізичний», що означає «той, який стосується реальності, природи речей, існування») Це довільна людська умовність, просто звичка, «постанова», яка керує діями через набір принципів, або ж існує факт реальності, що вимагає цього? Етика — це сфера *примх*: особистих емоцій, соціальних вимог і містичних одкровенень, — чи це сфера *раціонального*? Етика — це суб'єктивна розкіш чи *об'єктивна* потреба?

У жалюгідних свідченнях історії етики людства (за кількома рідкісними й невдалим винятками) моралісти сприймали етику як сферу примх, тобто ірраціонального. Деякі з них робили це дуже явно й навмисно, інші — тихцем, за замовчуванням. «Примха» — це бажання, що відчуває людина, яка не знає і не хоче дізнатися його причину.

Жоден філософ не дав раціональної, об'єктивно очевидної, наукової відповіді на запитання, *чому* людині потрібен кодекс цінностей. Допоки її немає, знайти чи визначити раціональний, науковий та *об'єктивний* етичний кодекс неможливо. Арістотель, найвидатніший з усіх філософів, не вважав етику точною наукою. Його система етики ґрунтувалася на спостереженнях за вчинками благородних і мудрих людей того часу, що своєю чергою не давало відповідей на запитання, *чому* вони чинили саме так і *чому* він оцінював їх як благородних і мудрих.

Більшість філософів сприймали існування етики як належне, як щось дане, як історичний факт і не обтяжували себе виявленням об'єктивного підтвердження чи метафізичної причини її існування. Багато хто намагався порушити традиційну монополію містицизму у сфері етики й нібито окреслити раціональну, наукову та нерелігійну мораль. Проте такі спроби виявилися потугами аргументувати її *соціальні* причини, просто змінюючи *суспільство* на *Бога*.

Відверті містики вважали деспотичну, незрозумілу «волю Божу» стандартом добра й підтвердженням їхньої етики. Нео-містики замінили етику на «суспільне благо» й так увійшли в циклічність поняття як «стандарт хорошого — те, що добре для суспільства». За логікою та й у сучасній світовій практиці це означає, що «суспільство» стоїть над усіма принципами етики, оскільки *воно* є її джерелом, стандартом і критерієм, бо «добро» — це те, як *йому* заманеться, що *воно* визначить як власні добробут і задоволення. Отже, «суспільство» може робити що завгодно, *оскільки* «добрим» є те, що воно вибрало робити, адже воно це вибрало. І раз немає такої сутності, як «суспільство», бо ж суспільство — лише група індивідів, то *певні* люди (більшість або будь-яка банда, яка заявляє себе її представником) етично мають право задовольняти всі

примхи (або ж чинити звірства), які захочуть, допоки *інші* етично зобов'язані жити в служінні, виконуючи бажання тої банди.

Це заледве можна назвати раціональним, та все ж більшість філософів оголосили, що розум зазнав невдачі, етика поза його владою, бо не можна визначити жодної раціональної етики, а в цій сфері — у виборі своїх цінностей, дій, пошуків, життєвих цілей — людина має послуговуватися чимось іншим, ніж розумом. Чим? Вірою, інстинктом, інтуїцією, одкровенням, почуттям, смаком, потягом, бажанням, *примхою*. Сьогодні, як і колись, більшість філософів погоджуються, що остаточний етичний стандарт — це *примха* (вони називають її «довільним постулатом», або «суб'єктивним вибором», або «емоційною схильністю»), і дискусію викликає лише запитання, *чия* вона: власна, суспільства, диктатора чи Бога. Хай там як, але сучасні моралісти погоджуються: етика — *суб'єктивне* питання, і розум, мислення та реальність — поза цією сферою.

Якщо вам цікаво, чому світ скочується дедалі глибше в пекло, *ось* причина.

Якщо ви хочете врятувати цивілізацію, потрібно оскаржувати саме *цю* засаду сучасної етики та її всієї історії.

Щоб оскаржити основну засаду будь-якої дисципліни, потрібно повернутися до початку. В етиці варто розпочати із запитань: що таке *цінності* й чому вони потрібні людям?

«Цінність» — це те, що людина намагається надбати та/або прагне утримати. Концепція «цінностей» не первинна і вимагає відповіді на запитання: *для кого* вона цінна й *чому*? А ще передбачає істоту, здатну діяти, щоб досягати цілей, маючи альтернативу. Там, де немає альтернативи, не може бути жодних цілей чи цінностей.

Прочитую промову Джона Голта:

У Всесвіті існує лише один фундаментальний вибір: існування чи неіснування, і цей вибір притаманний єдиному виду живих організмів. Існування неживої матерії — безумовне, існування життя — ні: воно залежить від особливих напрямів учинків. Матерія незнищенна, вона змінює свої форми, але не може припинити існування. Лише живий організм стоїть перед постійною альтернативою: життям і смертю. Життя — це процес самопідтримки, самотвореного чину. Якщо організм зазнає невдачі, діючи, він гине. Його хімічні складники залишаються, але життя закінчується. Лише концепція «Життя» робить можливою концепцію «Цінності». Тільки для живої сутності речі можуть бути хороші чи погані².

Щоб цілковито зрозуміти цю думку, спробуйте уявити безсмертного незламного робота, сутність, яка рухається і діє, але на яку ніщо не може впливати. Його ніяк не можна змінити, пошкодити, травмувати чи знищити. Така сутність не матиме жодної цінності, їй нічого здобувати чи втрачати, вона нічого не може розглядати як *корисне* чи *шкідливе*, як таке, що існує задля її добробуту чи загрожує йому, задовольняє інтереси чи перешкоджає їх реалізації. Вона не спроможна мати ні інтересів, ні цілей.

Лише *жива* сутність може мати цілі чи створювати їх. Лише живий організм здатен на самогенеровані цілеспрямовані дії. На *фізичному* рівні функції всіх живих організмів, від найпростіших до складних (від живильної функції в одноклітинній амєбі до кровообігу в тілі людини), — це дії, націлені на єдину мету: підтримувати *життя* організму*.

* Застосовуючи до фізичного явища, як-от саморегульовані функції організму, термін «цілеспрямований» (націлений на єдину мету), не варто сприймати його в значенні «з певною ціллю, зумисний» (концепція, застосовна лише